

CULTURA I LLENGUA

per Josefina Salord Ripoll

nombre 1

Octubre de 1995

Cultura i Llengua és l'aportació feta per Josefina Salord durant la tertúlia d'un dels "sopars a la fresca" de l'estiu de 1995, organitzats pel PSM, per tal d'iniciar un debat entorn de la llengua i la cultura a Menorca.

Eines per al debat és una publicació del **PSM** i dels **JEN-PSM**.

CULTURA I LLENGUA

Reflexions sobre un programa

La lectura de l'apartat *Cultura i llengua* del *Programa electoral del PSM*, a la qual vaig ser convidada per tal d'expressar-ne l'opinió, em va dur a unes apressades i compartides reflexions crítiques, que caldria elaborar amb deteniment i col·lectivament. El punt de partida o l'esbós d'idees podria ser el següent:

I. LA LLENGUA

Comencem per la llengua perquè, encara que la cultura vagi més enllà de la llengua i s'expressi també amb altres llenguatges artístics, contemplats al *Programa*, és l'eix vertebrador de la cultura, l'espai des del qual vivim i projectam la nostra realitat sencera. La nostra personalitat col·lectiva parla en llengua catalana, el pla de Menorca, i ja sabem que atemptar contra la llengua és atemptar contra aquesta mateixa personalitat. Sabem també que la història passada i, encara, present de la nostra llengua no ha pogut ni pot desplegar-se amb la "normalitat" de les identificades amb un estat o de les que se situen en estats que han assumit el caràcter plurinacional i plurilingüe. Quan la normalitat es qüestionada, resta obert el camí, difícil o dificultat, de restablir aquesta normalitat: el procés de normalització lingüística. Que el *Programa* del PSM li dediqui un subapartat és del tot obligat i coherent, com obligades i coherents són totes les accions encaminades a reclamar compliments i establiments o a exigir foment (empr els noms que encapçalen els punts d'aquest subapartat). La reivindicació se'ns ha convertit, malgrat nosaltres mateixos, en un fet necessari. Però açò no ens pot fer oblidar que hem d'anar molt més enllà de la reivindicació lingüística perquè, si no ho feim, limitam la llengua als espais de la denúncia, del victimisme, de la negativitat. La llengua demana accions positives, creació d'espais, i açò és una tasca que afecta tota la societat, sigui del signe que sigui. Si voleu que ho digui d'una manera contundent: cal desideologitzar la llengua per convertir-la en eina i en espai comuns; cal actuar *com si* ja visquéssim

dins la normalitat perquè així contribuïrem a *crear* normalitat; cal convèncer no només amb arguments teòrics sinó sobretot amb pràctica quotidiana, cultural. Hem de renovar el llenguatge resistencialista i proteccionista amb què de vegades ens referim a la nostra llengua: "La llengua catalana escrita esdevé a Menorca un dels elements *patrimoniais* a *protegir* amb més intensitat". I hem de ser crítics: "S'ha de donar suport institucional a *totes* les iniciatives particulars que sorgeixen en el camp de la literatura en llengua catalana a l'illa de Menorca".

En fi, la reflexió que vull introduir és aquesta: ens cal ser defensors però necessitam ser creadors de la paraula, fer-la espai viu i dinàmic de la vida i de la cultura col.lectives que configuram.

II. LA CULTURA

Dibuixar un programa de cultura ha de ser d'una complexitat enorme per tal com la síntesi s'ha de fer des d'un terreny inescapablement ric de realitats, idees i projectes. He fullejat el llibre, que caldria rellegir amb deteniment, *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, el qual aplega un cicle de nou conferències, organitzat el 1982 pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. M'he aturat en unes paraules de Josep Ferrater i Mora: "De fet, no hi ha diferència bàsica entre una societat i la seva cultura, perquè una societat és tal en virtut d'una cultura -o teixit de cultures-. Ben entès, "societat" no designa aquí un grup humà qualsevol, sinó una comunitat capaç d'imprimir un segell a una gran varietat de manifestacions culturals" (pàg. 96). I ho he lligat amb un terme emprat per Joaquim Molas i que defineix, per a ell, la cultura: el terme *estratificació*, ja que, amb paraules seves, "una cultura viva, és a dir, una cultura plena i operativa és el resultat d'una sèrie de relacions que s'estableixen entre els diversos grups que la configuren. En primer lloc, entre els diversos grups econòmics i socials i, per tant, ideològics; en segon lloc, entre els grups ideològics i generacionals i, per tant, científics, artístics i literaris; i, per últim, entre els diversos grups regionals i/o comarcals. Dit d'una altra manera, una cultura viva és la suma de moltes propostes (...)" (pàg. 133).

Cultura, societat, estratificació ens donen la mesura de la complexitat i del repte a l'hora de perfilar un programa de cultura per a Menorca, el qual hauria de mobilitzar realitats de signe diferent des d'una visió i un projecte d'illa, que, a més, la posés en relació amb els marcs culturals -català i universal- de comunicació i d'intercanvi.

1. El coneixement de la realitat menorquina

Per açò, tal vegada, abans d'entrar de ple en propostes concretes, un programa hauria de partir de la realitat -passada i present-menorquina, amb el que sabem i tenim, però també i sobretot amb el que desconeixem i ens manca. No sé si som prou conscients que, tot i que Menorca (com volia Josep Pla als anys vint) és una illa privilegiadament estudiada, els buits de coneixement són tan enormes que han d'afectar per força la nostra situació present. I no em referesc a la nostra història medieval i moderna (que també) sinó a la contemporània: esfereix aturar-se a pensar tot el que no sabem dels segles XIX i XX, aquests dels quals nosaltres som fills directes. Les conseqüències possibles, les tenim tots al cap: de les manipulacions als buits i, sobretot, la manca de força col·lectiva que comporta no saber el terreny històric que es calciga, el fet de no poder recórrer a la tradició (n'hi ha tantes: no només les oficials) dins la qual volem inserir la nostra actuació present. Al costat d'açò, ens caldria una bona feina sociològica que ens oferís les dades del present -de la història que fem dia a dia-, de les necessitats i de les demandes culturals d'ara mateix.

Açò significaria, en primer lloc, mirar-se tot el que col·locam dins l'enorme sac del *patrimoni* amb ulls nous. Si em permeteu una crítica afectuosa, certs termes emprats en el *Programa* traïen un cert tuf de resclosit, com si el patrimoni fos, a qualche moment, una baluerna feixuga de segles. Enfront d'açò, cal que ens la mirem com una riquesa que ens pertany, que cal fer nostra perquè enriquesqui el nostre present. Vaig trobar a faltar, a més -al costat dels apartats dedicats al patrimoni arquitectònic, artístic i arqueològic, primer, i a les biblioteques, arxius i museus, després-, un apartat específic centrat en la investigació i la consegüent divulgació del patrimoni escrit, la que ens pot assegurar el coneixement de la realitat menorquina passada. Cal tenir en compte, encara, que aquest espai investigador no és a Menorca buit ja que hi ha una institució pública, l'Institut Menorquí d'Estudis, que vetlla per fer-lo possible i estendre'n el coneixement dins la nostra societat. No sé fins a quin punt som conscients de la importància d'aquesta eina cultural, fonamental i vital per a una illa com la nostra, òbviament sense universitat però necessitada dels fruits que acostumen a créixer en els marcs universitaris. L'Institut Menorquí d'Estudis només pot rebre la força que li correspon de la societat per a la qual treballa i que ha de ser capaç d'acollir els fruits que li són destinats. I açò no depèn de campanyes de màrqueting sinó del fet que la societat i els seus membres més actius prenguin consciència que la finalitat de la investigació és crear coneixement i, des d'ell, viure amb perspectives més àmplies la realitat menorquina. Potser ens cal a tots assumir la nostra menorquinitat sense oscil·lar entre els falsos complexos de localisme i d'autocomplaença, ben poc creatius tots dos. Potser ens cal mirar el que s'anomena "alta cultura" sense recels: sense ella, la cultura, la cultura viva de què parlava Joaquim Molas, no es pot construir, no es pot fer matèria que acabi arrelant en la realitat vital quotidiana.

2. Cultura popular i alta cultura

Voldria ampliar aquest punt de l'anomenada alta cultura tot incorporant l'altre gran platet de la balança, l'anomenada cultura popular, necessaris els dos -recordem una altra vegada J. Molas- perquè la cultura sigui el cos complet que reclamam. Les mancances, tanmateix, hi són, en un i en altre. No hi ha dubte que calen coneixements, debats i presències de la cultura popular. No hi ha dubte que, en èpoques de transformacions com la nostra, cal redefinir el sentit i l'espai d'aquesta cultura popular des de les ruptures que s'han produït, des dels miratges que pot crear, des de les temptacions de dreçar-la com a senyal unívoc d'identitat col·lectiva per als ulls externs que ens miren o per a la nostra pròpia mirada, àvida de miralls o de referències. El debat i la feina hi són, i cal entrar-hi i aprofundir-hi amb tots els mitjans, atorgant a la investigació i a la divulgació un espai adequat. Pens, per exemple, en la important feina feta pel Col·lectiu Folklòric de Ciutadella i els seus *Quaderns*, pens en l'anunciat volum d'antropologia de l'*Enciclopèdia de Menorca*. Si em permeteu, però, voldria expressar una opinió i un temor: em fa por que magnifiquem (el primer punt del *Programa de Cultura i Llengua* és "suport a les manifestacions de cultura popular tradicional") la cultura popular, i no perquè no tenguim moltíssima importància sinó perquè considerem que el nostre veritable camp de batalla (passau-me el llenguatge bèl·lic) no se situa aquí sinó a l'anomenada alta cultura. M'explic: Menorca és la terra més catalanoparlant de tots els Països Catalans. És una dada, sense possibilitat de lectures triomfalistes perquè nosaltres sabem la fragilitat que pot contenir. I aquesta fragilitat, al meu parer, només esdevindrà ferma quan la societat menorquina visqui la cultura tota amb la seva llengua i des de la seva llengua. Tan important com recuperar i mantenir les arrels d'aquesta cultura popular és fer créixer l'arbre en sintonia amb el món en què vivim, perquè mai no puguin existir divorcis entre el que és menorquí i el que no ho és, perquè el terme *local* designi arreu la manera pròpia de viure els diferents estrats d'una realitat àmplia. En aquest sentit, crec que caldria aportar participació col·lectiva -iniciatives, projectes i presència- a totes les institucions culturals de l'illa amb nom propi -i en són moltes- que es proposen desplegar activitats culturals des de les perspectives més àmplies.

* * *

Cultura i llengua, com en el títol del *Programa* del PSM, són, sens dubte, dues realitats inseparables. La conclusió que es podria desprendre d'aquestes provisionals i incompletes reflexions és que no hi haurà futur per a la llengua si no és fent-la vehicle normal d'una cultura moderna, que abasti els múltiples estrats de la realitat tota. Aquesta tasca ambiciosa i, tanmateix, necessària haurà de ser obra de totes les gents de Menorca, aquelles a què continuen apel·lant les belles paraules del poeta àrab-andalusí, nascut a Xàtiva i rais de Menorca, Saïd ibn Hakam a través de la veu de Josep Piera:

Menorca és excel·lent i la seua gent honrada. (...) (...)
Menorca du la ema de magnificència,
la ena de noblesa, la erra de realisme
i la ca de cohesió col·lectiva.
(...)
De ser un porter del Paradís, hi diria:
Entreu tots, gents de Menorca,
instal·leu-vos-hi al lloc més alt.

Acceptem tots el convit per fer la cultura més alta.

Josefina Salord Ripoll

Ciutadella, 1 de setembre de 1995